

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Laura Rebane

VOKAALHARMOONIA VÕRUMAA NOORTE VÕRU KEELES

Bakalaureusetöö

Juhendaja Sulev Iva

Tartu 2024

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrekselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud, lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Laura Rebane

Lühikokkuvõte

Võru keele vokaalharmooniat ehk täishäälikute kokkukõla on uuritud ka varasemalt, kuid peamine uurimismaterjal pärineb valdavalt eelmisest sajandist. Seetõttu puuduvad andmed, milliseks on kujunenud võru keele kõnelejate ning eriti just noorte keelejuhtide vokaalharmoonia kasutus praeguses võru-eesti kakskeelses keskkonnas. Töö eesmärgiks oli kvantitatiivse analüüsi abil esitada statistilised andmed, mis näitavad, kui palju on vokaalharmoonia kasutust Võrumaa noorte võru keeles ja milline vokaalharmoonia alliiik (*ä*-, *ü*- või *õ*-harmoonia) on nende kõnes paremini ning milline halvemini säilinud. Kõige vähem esines noorte kõnes *ü*-harmooniat, kokku 49 sõnas. *ä*-harmoonia kasutus on lõunaeesti keelealal ja eesti murretes üldiselt enim levinud ning keelejuhtide kõnes esines *ä*-harmoonilisi sõnu kokku 186 sõnas. *õ*-harmooniat sisaldas aga koguni 228 sõna. *õ*-harmooniliste sõnade esinemise arvu suurendas verbide *olõma* ja *kõnõlõma* eri vormide väga sage kasutus. Kuna vokaalharmoonia esines sõnavormides, kus see on oodatav, alliiigiti protsendiliselt üsna võrdselt (*ü*-harmoonia 92%, *õ*-harmoonia 82% ja *ä*-harmoonia 76%), siis võib uuritud materjali põhjal öelda, et ükski võru vokaalharmoonia alliiik pole võru noorte keeles teistest olulisemalt halvemini säilinud. Küll aga näitab 8–24%-line vokaalharmooniast kõrvalekallete osakaal, et tänapäeval pole ka keskmisest parema võru keele oskusega noorte vokaalharmoonia enam päriselt kindel, vaid on juba oluliselt mõjutatud puuduva vokaalharmooniaga eesti keelest.

Võtmesõnad: võru keel, vokaalharmoonia, Võrumaa noored

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. VOKAALHARMOONIA	7
1.1. Vokaalharmonia soome-ugri keeltes	7
1.2. Vokaalharmonia võru keeles	9
2. MATERJAL JA MEETOD	11
3. ANDMETE ANALÜÜS	13
3.1. <i>ä</i> -harmonia	13
3.2. <i>ü</i> -harmonia	14
3.3. <i>õ</i> -harmonia	15
3.4. Arutelu	16
KOKKUVÕTE	18
KASUTATUD KIRJANDUS	20
Vowel harmony in Võru language of the youth of Võru County. Summary	22
LISA 1. Naiskeelejuht – lindistuse pikkus 10,19 minutit	24
LISA 2. Naiskeelejuht – lindistuse pikkus 9,56 minutit	27
LISA 3. Meeskeelejuht – lindistuse pikkus 7,02 minutit	30
LISA 4. Naiskeelejuht – lindistuse pikkus 24,30 minutit	33
LISA 5. Korrapärane vokaalharmonia	38
LISA 6. Puuduv vokaalharmonia	42

SISSEJUHATUS

Lõunaeesti keelealale kuuluvale võru keelele on omased mitmed soome-ugri keelte tunnuslikud erijooned, mida põhjaeesti keelealal ning isegi mitte kõigis soome-ugri keeltes ei kohta. Neid keelelisi erinevusi leiab enim võru keele häälikute tasandilt, morfoloogiast ja sõnavarast. Käesolev bakalaureusetöö käsitleb eesti ühiskeelest kadunud nähtuse, vokaalharmonia, kasutust Võrumaa noorte võru keeles. Võru keele vokaalharmoniat on ka varem uuritud (vt nt Rist 1997), kuid kuna varasemad võrukeelsed helisalvestised on enamuses pärit 1960.–1970. aastatest, siis on tehtud üsna vähe analüüse selle kohta, milliseks on 21. sajandiks kujunenud keelekasutus võru-eesti kakskeelses keskkonnas (vt nt Koreinik, Iva 2023).

Head võru keele oskust seostatakse pigem vanema põlvkonnaga, kelle kodukeel on läbi aja olnud valdavalt võru keel. Seda näitab ka 2010.–2013. aastatel läbi viidud ELDIA (*European Language Diversity for All*) uurimus, mis kinnitab arvamust, et võru keele kasutamine on püsinud piirkondliku kodukeelena ning võru keele oskus on nooremate seas vähenenud. Kõik praegused võru keele kõnelejad Eestis on kakskeelsed. Nende praegune kodukeel on samuti valdavalt eesti keel, mistõttu on nende võru keele oskus eesti keele oskuse kõrval kahanenud. Lisaks on oluline märkida, et äärmiselt vähe on ka inimesi, kes isegi kodus läbivalt ainult võru keelt kasutaks. (vt Koreinik 2015)

Võru keele oskus on läbi aegade edasi kandunud vanematelt lastele. Siiski pole suur osa eelmise sajandi keskpaigas sündinutest enam võru keelt õppinud oma vanematelt, vaid vanavanematelt, mis viitab jällegi vähenenud keeleoskusele (Koreinik 2015). Võru keele õpe algas koolides 1990ndate keskpaigas ning alates 2000. aastast toetab riik erinevate tegevuskavade alusel võru keele ja kultuuri õpet (Allas 2022). 2022/23. õppeaastal oli Vana-Võromaal umbes 30 üldhariduskooli, kuid võru keele ja kultuuri tunnid toimusid ainult kümnes Vana-Võromaa koolis. Praegu tegeleb võru keele ja kultuuri õpetamisega umbes 15 õpetajat erinevates Võrumaa koolides. (Võru Instituudi koduleht) Võrumaa noorte võru keele oskuse kohta pole aga palju andmeid, kuid seda peetakse kasinaks, kuna peaaegu kõik võru keelt kõnelevad vanemad on võru-eesti kakskeelsed ning valdav enamus neist räägib lastega eesti keelt (Koreinik 2015).

Minu töö eesmärk on kvantitatiivse analüüsi abil välja selgitada, mil määral on vokaalharmonia kasutus Võrumaa noorte võru keeles säilinud. Selleks otsin vastust järgmistele küsimustele:

- 1) kui palju vokaalharmoniat noorte häälduses esineb;
- 2) milline võru vokaalharmonia allik (kas *ä*-, *ü*-, või *õ*-harmonia) on nende häälduses paremini ja milline halvemini säilinud?

Töö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis annan lühikese ülevaate vokaalharmonia määratlusest soome-ugri keeltes ja võru keeles. Teises peatükis tutvustan selle töö aluseks olevat kõnematerjali ja materjali töötlemise meetodit. Kolmandas peatükis esitan statistilise analüüsi tulemused ning arutlen, millest võivad olla tingitud noorte kõnes esinevad kõrvalekalded võru vokaalharmoniast, lähtudes sellest, et noorte võru keele üldist oskust peetakse kehvaks.

1. VOKAALHARMOONIA

Vokaalharmoonia on vokaalide progressiivne kaugassimilatsioon, mis tähendab, et sõna järgsilbi vokaalide kvaliteeti mõjutavad sõna eessilbi vokaalid. Kui sõna esisilbis on eesvokaal, siis peavad ka sõna järgsilpides esinema eesvokaalid; kui sõna esisilbis on tagavokaal, peavad ka sõna järgsilpides esinema tagavokaalid. (Keem 1997; Rist 1997; Wiik 1988) Eesti keele ees- ja tagavokaalid saab artikulaatorse moodustuskoha järgi jagada kaheks: palataalid ja velaarid. Palataalide ehk eesvokaalide (*i, e, ä, ö, ü*). põhimoodustuskoht on kõva suulae piirkond. Velaaride ehk tagavokaalide (*u, o, a, õ*) artikuleerimisel puudutab keel pehmet suulage või liigub selle poole. (Erelt jt 2020: 49) Sellest tulenevalt saab vokaalharmoonia jagada alaliikidesse assimileeruva hääliku järgi. *ä-, ü-* ja *ö-*harmoonia puhul lähtevokaal palataliseerub ehk nende allliikide puhul on tegemist palataalsete vokaalharmooniatega. *õ-*harmoonia puhul lähtevokaal velariseerub ehk moodustub velaarne vokaalharmoonia. (Wiik 1988)

Vokaalharmooniat on peetud soome-ugri keeltele iseloomulikuks jooneks, sest vokaalharmoonia esineb osaliselt või täielikult kõikides soome-ugri keeltes või nende murretes. Seevastu maailma keelte hulgas on vokaalharmoonia harvem nähtus, esinedes umbes 12% maailma keeltes (Wiik 1988). Vokaalharmoonia vanima tekkepõhjuseks on oletatud hääldamise hõlbustamist (Hakulinen 1979: 22). Foneetiliselt seisukohalt on aga funktsionaalsemaks põhjenduseks peetud nägemust vokaalharmooniast kui sõna koherentsust ehk sidusust hoidvast tegurist (Lauerma 1993: 23).

1.1. Vokaalharmoonia soome-ugri keeltes

Vokaalharmoonia esineb enamjaolt samade keelkondade või samade asualade keeltes (Lauerma 1993: 23). Lauri Kettuneni (1925) järgi on vokaalharmoonia soome-ugri keeltes suhteliselt hiline nähtus, lähtudes sellest, et paljudes läänemeresoome keeltes palataalharmoonia puudub või on tunduvalt nõrgem. Seevastu hilisemad uurimused soome-ugri keelte vokaalharmoonia vanuse kohta on püstitanud arvamusi (Korhonen 1988; Chung

1999), mille järgi vokaalharmoonia tüübid võisid eelajaloolisel ajal suuresti erineda tänapäevastest vokaalharmoonia tüüpidest.

Soome-ugri keeled koos samojeedi keeltega moodustavad uurali keelkonna. Uurali keeli on kokku 35. (Norvik jt 2022) Tabelis 1 on näidatud palataalse ja velaarse vokaalharmooniaga uurali keeled. Tabel on koostatud Miina Norviku arendatud uurali keelte tüpoloogilise andmebaasi UraTyp (2022) järgi.

Tabel 1. Palataalse ja velaarse vokaalharmooniaga keeled.

	Palataalne	Velaarne
ersa	+	+
kamassi	+	-
livviko	+	-
lüüdi	+	-
mäemari	+	+
metsaeenetsi	-	+
mokša	+	+
nganassaani	+	+
niidumari	+	-
põhjakarjala	+	-
soikkola	+	-
soome	+	-
tverikarjala	+	-
ungari	+	-
vadja	+	+
võru	+	+

Uurali keelte hulka kuulub 15 palataalse vokaalharmoonia tüübiga keelt, mille hulgast kuues esineb samal ajal ka velaarne vokaalharmoonia tüüp, ning vaid üks ainult velaarse vokaalharmoonia tüübiga keel (vt tabel 1). Neist eesti keelele kõige lähedasemaks sugulaskeeleks on vadja keelt. Vadja keeles on sarnaselt lõunaesti tuumalale palataalne ja velaarne vokaalharmoonia jäänud elujõuliseks, nt vadja *oonõ* (hoone) (Pajusalu 2000).

Soome-ugri keelte hulka kuuluvad ka läänemeresoome keeled. Läänemeresoome keeled jagunevad asuala ja keeletunnuste järgi omakorda kahte rühma: läänemeresoome keelte lõunarühm (eesti, vadja, liivi, lõunaesti) ja põhjarühm (soome, isuri, karjala, vepsa). Läänemeresoome lõunarühma erijooneks peetakse läänemeresoome keeltes kunagi üldiselt

levinud vokaalharmonia kadu. Vokaalharmonia on ajalooliselt olnud aga ka lõuna-läänemeresoome keeltes üldine ja isegi ulatuslikum võrreldes põhjapoolsete läänemeresoome keeltega. Velaarset vokaalharmoniat võib pidada just läänemeresoome lõunarühma ajalooliseks tunnusjooneks, kuna arvatakse, et ka järgsilpides on velaarne *õ* esinenud kunagi kõigis läänemeresoome lõunarühma keeltes. (vt Pajusalu 2000)

1.2. Vokaalharmonia võru keeles

Vokaalharmoniat esineb vähemalt või rohkemal määral kogu eesti murdealal (Wiik 1988). Kõige enam on vokaalharmoniat näha lõunaeesti keelealal võru ja setu keeles, osalt ka Ida-Eestis, Lääne-Eestis ja Kihnu saarel. Tänapäeva eesti ühiskeeles vokaalharmoniat ei esine.

Võru keeles on viis eesvokaali: *ä, ö, ü, e, i* ja viis tagavokaali: *a, o, u, õ (y)*¹ (Iva 2024). Sellest tulenevalt jagatakse võru keele sõnad eespoolseiks (nt *käämä, külä, veljä*) ja tagapoolseiks (nt *mõtsa, palotama, kõnõlõma*). Eespoolseis sõnades saavad tavaliselt olla ainult eespoolsed täishäälikud ning tagapoolsetes ainult tagapoolsed täishäälikud ja *i* (Iva 2000: 85). Võru vokaalharmonia liigid on palataalne *ä*-, *ü*-, *õ*-harmonia ja velaarne *õ*-harmonia (Rist 1997). Tavalised võru vokaalharmonia allliigid on aga ainult *ä*-, *ü*- ja *õ*-harmonia (Keem 1997: 6–7).

Vastavalt vokaalharmonia reeglitele (vt nt Wiik 1988), muudab sõna esisilbi eesvokaalile sõna järgsilpides järgneva madala eesvokaali *ä* esinemine sõna *ä*-harmooniliseks. Palataalset *ä*-harmoniat esineb harjumuspärastest vokaalharmonia liikidest eesti murretes üldiselt kõige rohkem (Wiik 1988: 156). Järjekindel *ä*-harmonia on iseloomulik aga lõunaeesti keeleala võru ja seto keelele (nt *kärähtämä*), kirderannikumurde läänerühmale (nt *jämejäd*) ja saarte murde Kihnu murrakule (nt *piimä*) (Pajusalu jt 2018).

¹ Kõrget *õ*-d ehk ümardamata kõrget keskvokaali on tähistatud ka *y*-tähega, kuid kuna hääliku artikulatsioon ei muuda sõna tähendust, siis peetakse seda fonoloogiliselt tavalise *õ* üheks allofooniks. Alates 2005. aastast märgitakse seda ka võru keele kirjaviisides tavalise *õ*-tähega. (Iva 2024)

Kõrge eesvokaali *ü* esinemine sõna järgsilbis muudab sõna *ü*-harmooniliseks. *ü*-harmooniat esineb eesti murretes vähemal alal ja väiksema järjekindlusega kui *ä*-harmooniat. Lõunaeesti keeleala on *ü*-harmoonia üks põhilistest levikualadest. Mulgi ja Tartu murrakutes esineb *ü*-harmooniat ebajärjekindlalt. See-eest kirderannikumurde läänerühmale (nt *sügüsül*), Kihnu murrakule (nt *siädüs*) ning võru ja seto keelele (nt *küsümüs*) on tunnuslik järjekindel *ü*-harmoonia. (Pajusalu jt 2018)

Tagavokaalse sõna puhul on järgsilbi tagavokaal *e* muutunud *õ*-ks (Wiik 1988). Sellest tulenevalt muudab keskkõrge tagavokaali *õ* esinemine sõna järgsilbis sõna *õ*-harmooniliseks. *õ*-harmoonia on siiani säilinud Kihnu murrakus (nt *lapsõd*) ning võru ja seto keeles (nt *rassõ*) (Pajusalu jt 2018). Eesti keele tagavokaalidest on keele asendi järgi hääliku hääldamisel *õ* tublisti eespool teistest tagavokaalidest (Erelt jt 2020: 49).

Võru vokaalharmoonial on ka mitmeid erandeid, st juhtumeid, mille puhul ees- ja tagavokaalid võivad paikneda ühes sõnas. Nendeks eranditeks on liit- ja võõrsõnad, diftongid *oe*, *ae*, *õe*, *eo* ning järgsilbi *o*. Liit- ja võõrsõnades (nt *viläait*, *aoeht*, *miljonäär*) võib vokaalharmooniast kõrvale kaldumist esineda kõikides vokaalharmoonia tüüpides. Diftongide puhul esineb kõrvalekallet ainult *õ*- ja *ö*-harmooniast. Järgsibi *o* (nt *kägo*, *nägo*, *tego*) esineb sõnades seetõttu, et võru keeles üldiselt pole kasutusel järgsilbi *õ*-d. *ö* esineb järgsilpides ainult paiguti Räpina ja Vastseliina kihelkonnas eesvokaalsete tegusõnade kesksõnades (nt *nännõq*, *tennõq*, *tettõ*). (Iva 2000: 85–86)

Tuleb märkida, et eesvokaalsete sõnade puhul komitatiivi lõpp *-ga(q)* ei muutu eespoolseks (nt *imäga*, *esäga*, *velega*) (Keem 1997: 7). Järjekindlat *ä*-harmooniat esineb küll idamurde Kodavere ala tagavokaalsetes sõnades, mistõttu harmoneerub seal ka nende sõnade komitatiivi lõpp *-ga* (nt *lugemä*, *tulegä*) (Pajusalu jt 2018: 158), kuid taolist nähtust võru keeles ei esine. Samuti erineb võru vokaalharmoonia soome keele omast: esisilbi *e* muudab sõna eesvokaalseks (nt *kellä*, *segämä*) ja tagavokaalse sõna järgsilpide *e*-d on muutunud *õ*-sarnasteks (*panõ*, *hõbõhõnõ*) (Võru Instituudi koduleht). Samuti, nagu eelpool öeldud, ei ole võru keelele harjumuspärane *ö*-harmoonia, mis on aga soome keeles tavapärane.

2. MATERJAL JA MEETOD

Minu bakalaureusetöö põhineb Võru Instituudi 2018. aasta kevadel korraldatud uuringust saadud materjalil. Uuringu eesmärgiks oli saada ülevaade Võrumaa noorte võru keele oskusest. Uuringu jaoks valiti välja 40 endist õpilast Võrumaa koolidest, kus võru keele õpe oli aastakümnete jooksul püsivamalt toimunud. Need koolid on Haanja, Mõniste, Orava ja Vastseliina kool. Igast koolist valiti uuringu jaoks kümme informanti, kelle keskmine vanus oli 21,7 aastat. Informandid pidid osalema silmast silma retrospektiivsel intervjuul ning pärast intervjuud täitma veebipõhise küsitlusankeedi.

2018. aastal kogutud helisalvestiste põhjal on Laivi Org (2019) teinud lühikese võrukeelse kokkuvõtte uuringus osalenute Võrumaa kultuuri ja kommete tundmise ning õppimise kohta. Samuti on Org (2019) jaganud esmase kuulmismulje põhjal informandid keeleoskuse põhjal kolme kategooriasse: halva, keskmise ning hea keeleoskusega kõnelejad. Halva keeleoskusega kõnelejaks peab Org informante, kes ei räägi üldse võru keelt. Keskmise keeleoskusega kõnelejad jagab Org omakorda kaheks: need, kes ei kasuta võru keelt läbivalt terve intervjuu vältel, aga kui kasutavad, siis ilma grammatiliste vigadeta, ning need, kes kasutavad võru keelt eelnevatest keelehoidjatest rohkem, kuid vigadega. Keskmise keeleoskusega kõnelejate rühmas esineb informantide kõnes soome-, eesti- ja võrukeelset koodivahetust. Hea keeleoskusega informantide kõnet kirjeldab Org (2019: 1) järgmiste sõnadega: „Näide kiilt oll’ illos kullõldaq ja siist või huvi kõrral keele uurmisõs matõrjaali saiaq“ (nende kõne oli hea kuulata ning huvi korral võib neist keele uurimiseks materjali saada).

Arvamusküsitlust ning võrupäraste keelenähtuste ja kultuuritraditsioonide tundmist mõõtvat testiosa sisaldava veebiankeedi põhjal on varasemalt uuritud keskkõrgete vokaalide kõrgenemist ning eituse moodustamist (Koreinik, Iva 2023). Mitmed teised spontaanse kõne keelenähtused on Võru Instituudi kogutud materjali põhjal veel uurimata.

Oma töös kasutan Oru (2019) kokkuvõtte liigitust kõnelejate keeleoskuse põhjal. Valisin 40 salvestisest välja neli, milles osalenud räägivad võru keelt heal tasemel. Valisin oma töö jaoks just need neli salvestist, sest nende keelejuhtide võru keele tase on enam-vähem ühtlane ja omavahel võrreldav. Teiste keelejuhtidega võrreldes püsivad nad kindlamalt

võru keelel ning nende kõnes ei esine väga palju võru-eesti koodivahetust. Seega on materjal käesoleva töö jaoks ühtlasem ja kergemini hallatav. Samuti oli ka Võru Instituudi läbiviidud intervjuude esimeses analüüsis soovitatud edasiseks uurimiseks kasutada just neid salvestisi (Org 2019). Väga erineva võru keele tasemega keelejuhtide keele võrdlemine oli küll töö ettevalmistavas järgus arutusel, kuid see võimalus jäi käesolevas töös kasutamata, kuna oleks töö mahu kasvatanud liiga suureks. Materjalivalikut enamatele keelejuhtidele laiendada võiks aga selle uurimisteemaga edaspidi süvendatult jätkates.

Kõikide Võru Instituudi korraldatud intervjuude pikkused varieeruvad kuuest minutist poole tunnini. Minu töö jaoks valitud salvestiste kestus oli samuti erinev: 7,02 minutit, 9,56 minutit, 10,19 minutit ja 24,30 minutit. Kolm keelejuhti neljast olid naissoost ning üks meessoost. Retrospektiivse intervjuu vastuste põhjal saab teada ka osalejate praegused elukohad. Kolm osalejat elavad Võrumaal ning üks elab Tartus. Kõigi keelejuhtide vanemad on aga pärit Võrumaalt ning üks informant mainib, et on üles kasvanud täiesti võrukeelses peres.

Statistiliste tulemuste esitamiseks transkribeerisin esmalt salvestiste kogutekstid (vt lisa 1; 2; 3; 4) kuulmismulje põhjal võru keele tavakirjaviisis Wordi dokumenti. Seejärel töötlesin ja kontrollisin kõiki keelejuhtide kõnest pärit vokaalharmoonilisi sõnu foneetikaprogrammiga Praat (Boersma, Weenink 2024). Segmenteerisin salvestistest kõik vokaalharmoonilised sõnad ning nende järgsilpide vokaalid. Vokaalharmoonia eranditeks olevate liitsõnade puhul (vt Iva 2000) poolitasin sõnad liitsõnapiirilt ning kasutasin vokaalharmooniat sisaldavat sõnapoolt. Seejärel koostasın iga keelejuhi kohta Exceli tabelid, eraldades korrapärase vokaalharmoonia kasutusega ja puuduva vokaalharmooniaga sõnad. Hiljem koostasın ka üldtabelid, kus on kõigi keelejuhtide kõnest saadud vokaalharmoonilised sõnad koos. Nelja keelejuhi kõne põhjal sain analüüsi aluseks kokku 374 sõna, milles kasutatakse korrapärast vokaalharmooniat (vt lisa 5). Sõnu, kus vokaalharmoonia on oodatav, aga puudub, sain kokku 89 (vt lisa 6).

3. ANDMETE ANALÜÜS

Selle töö raames analüüsisin nelja Võrumaa noore võru keele vokaalharmooniliste sõnade hääldust. Oma tööst olen täielikult välja jätnud *õ*-harmooniliste sõnade analüüsi, kuna *õ*-harmoonia pole võru keelele omane (Keem 1997: 6–7) ning valitud keelejuhtide kõnes ei esinenud mitte ühtegi *õ*-harmoonilist sõna (vt lisa 1; 2; 3; 4). Tabelis 2 on välja toodud keelejuhtide kõnes esinenud vokaalharmooniliste sõnade esinemiste arv ja osakaal protsentides.

Tabel 2. Vokaalharmooniliste sõnade esinemiste arv ja osakaal.

Vokaalid	on (%)	pole (%)
<i>ä</i>	141 (76)	45 (24)
<i>ü</i>	45 (92)	4 (8)
<i>õ</i>	188 (82)	40 (18)
Kokku	374 (83)	89 (17)

Nelja keelejuhi peale kokku esines vokaalharmoonilisi sõnu 463. Korrapärast vokaalharmoonia kasutust sisaldas 374 sõna, mis on vokaalharmooniliste sõnade koguarvust 83%. Keelejuhtide kõnes oli oodatava, kuid puuduva vokaalharmooniaga sõnu kokku 89, mis tähendab 17% vokaalharmooniliste sõnade koguarvust. (vt tabel 2)

3.1. *ä*-harmoonia

ä-harmoonilisi sõnu esines keelejuhtide kõnes kokku 186 korda. Neist 141 sõnas ehk 76% *ä*-harmooniliste sõnade koguarvust kasutasid keelejuhid korrapärast palataalset *ä*-harmooniat. 45 *ä*-harmoonilise sõna puhul ehk 24% korral puudus keelejuhtide kõnes oodatav vokaalharmoonia. (vt tabel 2) Enim esines korrapärast *ä*-harmooniat sõnade teises silbis (122 korda), sellele järgnes eesvokaali *ä* esinemine sõnade kolmandas silbis (13

korda) ning vokaali esinemine sõnade neljandas silbis (6 korda) (vt lisa 5, tabel 1). Kõrvalekallet ä-harmoniaast esines samuti kõige enam sõnade teises silbis (26 korda), sõnade kolmanda silbi puhul puudus vokaalharmonia 11 korral ning sõnade neljanda silbi puhul 8 korral (vt lisa 6, tabel 1).

Keelejuhtide kõnes esinenud ä-harmoniliste sõnade hulka kuulus ka vokaalharmonia erandeid. Üks keelejuht (vt lisa 4) on kasutanud korrapärast ä-harmonia komitatiivi lõppu -ga eesvokaalse sõnade *imäga* (emaga) ja *esäga* (isaga) puhul, milles lõpp -ga vokaalharmonia erandite järgi (vt Iva 2000) ei muutu eespoolseks. Samas leiab kahe keelejuhi kõnest (vt lisa 2;3) täiesti eestikeelse sõna *emaga*, kus vokaalharmonia kasutus täielikult puudub.

ä-harmoniliste sõnade hulka kuulusid ka ainsad keelejuhtide kõnes esinenud vokaalharmonilised liitsõnad *inämb-vähämb* (enam-vähem) ja *takastperrä* (tagantjärele) (vt lisa 4). Kõikide sõnapoolte korral kasutas keelejuht korrapärast ä-harmoniat olenemata sellest, et nt sõnas *takastperrä* esines vokaalharmonia erandile vastavalt nii eesvokaalid kui ka tagavokaalid.

3.2. ü-harmonia

ü-harmonilisi sõnu esines nelja keelejuhi kõnes kokku 49 korral. Tabelist 2 selgub, et korrapärast palataalset ü-harmoniat esines kõigi keelejuhtide kõnes kokku 45 korral 92% koguarvust. ü-harmonia puudus kõigi keelejuhtide kõnes ainult neljal korral ehk 8% ü-harmoniliste sõnade koguarvust. (vt tabel 2) Kõige enam kasutasid keelejuhid korrapärast ü-harmoniat sõnade teises silbis, kus eesvokaalile järgnes järgsilbi ü. Kolmanda silbi ü-d esines kokku 13 korral (vt lisa 5, tabel 2).

ü-harmonia puudumist esines analüüsi aluseks olevas kõnematerjalis kõige vähem, kokku neljal korral. Kolmel korral eksiti ü-harmonia kasutuse vastu sõna 2. silbis (*tähistami* 'tähistame') ning ühel korral sõna 5. silbis (*informeeritu* 'informeeritud') (vt lisa 6, tabel 2). Peab märkima, et kõik need neli sõna esinesid ühe ja sama naiskeelejuhi kõnes (vt lisa 1). Kaks keelejuhti ei eksinud ü-harmonia kasutuse vastu mitte ühelgi korral (vt

lisa 2; 3), kuid ühe naiskeelejuhi kõnes esines *ü*-harmonia ületaotlust. *ü*-harmonia ületaotlus esines sõnades *kelguga* pro. *kelguga* ning *väikümb* pro. *väikumb*. (vt lisa 4)

3.3. *õ*-harmonia

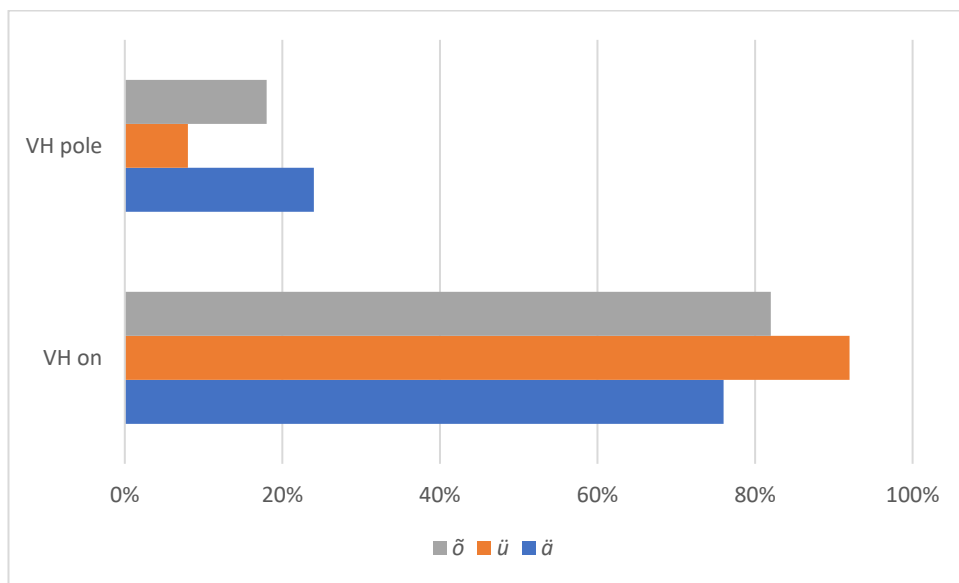
Velaarse *õ*-harmoniaga sõnu esines keelejuhtide kõnes kokku 228 korral. Neist 188 sõnas ehk 82% *õ*-harmoniliste sõnade koguarvust kasutasid keelejuhid korrapärast vokaalharmoniat. 40 korral 18% koguarvust puudus sõnades ootuspärane *õ*-harmonia. (vt tabel 2) Sarnaselt *ä*- ja *ü*-harmoniliste sõnadega kasutasid keelejuhid korrapärast *õ*-harmoniat kõige rohkem sõnade teises silbis (157 korda). Sõnade kolmandas silbis esines *õ*-harmonia kokku 24 korda ning neljandas silbis 7 korda. (vt lisa 5, tabel 3) Ka puuduva *õ*-harmoniaga sõnu esines enim sõnade teises silbis (32 korda), sellele järgnes *õ* puudumine sõnade kolmandas silbis (6 korda) ning sõnade neljandas silbis, kus velaarne *õ* puudus vaid kahes sõnas (vt lisa 6, tabel 3).

Tähelepanuväärne on, et *õ*-harmoniliste sõnade esinemise arvu suurendas silmnähtavalt verbivorm *olõ* (olen), mida neli keelejuhti kokku kasutasid oma kõnes lausa 57 korda (vt lisa 5, tabel 3). Mitte ühegi teise vokaalharmonia puhul ei kasutanud keelejuhid üht ja sama sõnavormi nii palju kordi. *Olõ* puhul võis kuulmismulje põhjal eristada mõnel korral ka *õ*-harmonia sellist kasutust, kus järgsilpides tavapäraselt pisut madalamalt ja eespoolsemalt häälduv *õ* hääldati kõrgemalt ja tagapoolsemalt ehk sarnasel tavalise esisibli *õ*-ga. Kõige enam esines seda naiskeelejuhi lausungis *jaa, olõ-olõ, päris pall'o olõ, olõ olnuq sääil* (jaa, olen-olen, päris palju olen, olen olnud seal) (vt lisa 1). *õ*-harmoniliste sõnade arvu ja osakaalu tõstsid märgatavalt ka erinevad vormid verbist *kõnõlõma* (rääkima), mille korrapärast vokaalharmoniat esines kokku 23 korda (vt lisa 5, tabel 3). Ebakorrapärast *õ*-harmoniat esines erinevates vormides sõnast *kõnõlõma* kokku viis korda (vt lisa 6, tabel 3). Antud verbi puhul oli aga keelejuhtide kõnes kuulda kõige paremini järgsilbi *e* velaaristumist keskkõrgeks *õ*-ks, mis on omane võru velaarisele *õ*-harmooniale.

Sama naiskeelejuhi kõnes (vt lisa 1) esines ka *õ*-harmoniline sõna *lastõlõ* (lastele), mis pole eriti omane võru keelele (küll aga Kihnu murrakule, kus on samuti iseloomulik

järjekindel *õ*-harmoonia, vt Pajusalu jt 2018). Seega tehniliselt keelejuht vokaalharmoonia reeglite (vt Wiik 1988) vastu ei eksinud, vaid ei moodustanud lihtsalt tavapärasest võrukeelset sõnavormi, mis oleks pidanud olema *latsilõ* (lastele) (võro-eesti-võro sõnaraamat).

Järgmine joonis (joonis 1) on illustratsiooniks näitamaks, milline oli vokaalharmooniliste sõnade puuduva ja korrapärase vokaalharmoonia esinemise osakaal protsentides.

Joonis 1. Vokaalharmooniliste sõnade esinemine protsentides.

3.4. Arutelu

Praeguses võru-eesti kakskeelses keskkonnas kasvavate Võrumaa inimeste ja eriti Võru noorte võru keele oskust peetakse kasinaks (Koreinik 2015). Seevastu oli selle töö raames kuulatud noorte keelejuhtide võru keele oskus võrdlemisi hea ning nende kõne oli lihtne kuulata. Valitud keelejuhtide kõnes esinenud vokaalharmoonilistest sõnavormidest puudus ootuspärane vokaalharmoonia 17%-il sõnavormide koguarvust ning korrapärasest vokaalharmooniat esines 83% sõnavormide koguarvust. Enim esines nii vokaalharmooniast kõrvalekaldeid kui ka õiget vokaalharmoonia kasutust sõnade 2. silbis, kus keelejuhid olid kasutanud vastavalt sõna esisilbi vokaalile ka sõna järgsilbis vokaalharmoonia

reeglitele kohaselt (vt Wiik 1988) õigeid assimileeruvaid ees- ja tagavokaale. Vokaalharmonilisi sõnavorme, kus harmoonia esines 3. või 4. silbis tuli keelejuhtide kõnes ette märgatavalt vähem. Vaid üks keelejuht kasutas sõnavormi, milles vokaalharmonia oli oodatav 5. silbis, kuid ka selles sõnavormis puudus ootuspärane vokaalharmonia.

Oodatavate kõrvalekallete tekkimist vokaalharmoniliste sõnade puhul noorte võru keeles võib seletada eelkõige muidugi tugeva eesti keele mõjuga, sest kõik võru noored elavad ilmselgelt väga tugevas eesti keele mõjuväljas ning nende igapäevased võimalused võru keelt kasutada võivad olla väga piiratud. Kõrvalekallete konkreetset laadi, seda, millist vokaalharmonia tüüpi kasutati korrektsemalt, saab mõneti põhjendada nii kõnelejate sõnavalikuga kui ka intervjuu struktuuriga. Retrospektiivse intervjuu ülesehituse tõttu, pidid kõik keelejuhid vastama samadele küsimustele, mis lubas kuulajal juba oletada, milline võib olla keelejuhtide vastus ning nende sõnavalik, mis jäi kohati ahtaks. Seepärast leidis vastustes ka palju ühtesid ja samu sõnu ning sõnavorme, mis tuli kõige paremini välja velaarise *õ*-harmoonia puhul, kus verbide *olõma* ja *kõnõlõma* vormid tõstsid märgatavalt korrektselt moodustatud *õ*-harmooniliste sõnade arvu ja osakaalu. Samuti võis *ü*-harmoonia tulemust mõnevõrra mõjutada see, et seda laadi oodatava vokaalharmonia sõnu esines intervjuudes tunduvalt vähem, kui oodatava *ä*- ja *õ*-harmooniaga sõnu.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö eesmärk oli välja selgitada, mil määral on võru keele vokaalharmonia Võrumaa noorte võru keeles säilinud. Samuti, milline võru keelele omane vokaalharmonia alliiik, kas *ä*-, *ü*- või *õ*-harmonia on noorte võru keeles paremini ja milline halvemini säilinud. Võru keele vokaalharmoniat on uuritud ka varem (Rist 1977; Wiik 1988), kuid varasemad helisalvestised, mille põhjal keelenähtust uuritud on, pärinevad valdavalt 20. sajandi keskpaigast. Seetõttu on vähe uuritud võru keele oskajate ja eriti noorte keelekasutust praeguses kakskeelses ühiskonnas, kus kõigi peamiseks suhtluskeeleks on eesti ühiskeel.

Analüüsi aluseks olid vokaalharmonilised sõnad nelja keelejuhi kõnest, kes osalesid 2018. aastal Võru Instituudi korraldatud uuringu raames retrospektiivsel silmast silma intervjuul. Kõik töö jaoks valitud keelejuhid on Võrumaa koolides läbinud ka võru keele ja kultuuri õppe ning intervjuudest esmase kokkuvõtte teinud Laivi Oru (2019) sõnul on nende keeleoskus hea, mis võimaldab nende kõnest saadud materjali keeleteaduslikult analüüsida. Analüüsitavaid vokaalharmonilisi sõnavorme oli kokku 463. Korrapärast vokaalharmonia kasutust sisaldas 374(83%) sõnavormi ning ootuspärane vokaalharmonia puudus 89(17%) sõnavormist. Tööst jätsin täielikult välja *õ*-harmonia, kuna see pole võru keeles laialdaselt levinud (Keem 1997: 6–7) ning töö jaoks kogutud materjal ei esinenudki mitte ühtegi *õ*-harmonilist sõna.

ä-harmonilisi sõnavorme esines keelejuhtide kõnes kokku 186 korda, neist 141(76%) sõnavormis kasutasid kõnelejad korrapärast *ä*-harmoniat ning ootuspärane vokaalharmonia puudus kokku 45(24%) sõnavormis. *ü*-harmonilisi sõnu oli vokaalharmonilistest sõnadest keelejuhtide kõnes kõige vähem ehk ainult 49. Neli(8%) korda eksiti *ü*-harmonia korrapärase kasutuse vastu ning korrapärast *ü*-harmoniat esines 45(92%) *ü*-harmonilises sõnavormis. Enim esines keelejuhtide kõnes *õ*-harmonilisi sõnavorme, mida oli kokku 228. Korrapärast *õ*-harmoniat oli kasutatud kokku 188(82%) korda ning oodatav *õ*-harmonia puudus 40(18%) *õ*-harmonilisest sõnavormist.

Palataalne *ä*-harmonia on lõunaeesti keelealal ning eesti murretes üldiselt kõige rohkem levinud (Wiik 1988). See kajastub ka *ä*-harmoniliste sõnavormide arvus selle töö raames

kogutud materjalis. Samas oli keelejuhtide kõnes enim säilinud velaarne *õ*-harmoonia, kuid tuleb mainida, et *õ*-harmooniliste sõnavormide arvu suurendasid oluliselt erinevad vormid verbidest *olõma* ja *kõnõlõma*. Just nende verbide hulgaline kasutus võib olla tingitud intervjuu teemast ja ülesehitusest. Palataalsete *ü*-harmooniliste sõnavormide oodatavat vokaalharmoonia puudumist esines küll keelejuhtide kõnes kõige vähem, kuid sama võib öelda ka korrapärase *ü*-harmooniaga sõnavormide esinemise arvu kohta. Lisaks peab märkima, et kaks keelejuhti ei kasutanud oma kõnes mitte ühtegi *ü*-harmoonilist sõnavormi.

Saadud tulemuste põhjal võib järeldada, et kõik kolm võru vokaalharmoonia allliiki on uuritud noorte kõnes üsna võrdsel määral säilinud. Ei saa öelda, et Lõuna-Eestis väiksemal alal levinud *ü*- ja *õ*-harmoonia oleks Võrumaa noorte võru keeles halvemini säilinud, kui *ä*-harmoonia.

Siinse uurimuse tulemused annavad ülevaate kakskeelses ühiskonnas kasvavate Võrumaa noorte vokaalharmoonia olukorrast. Samas ei saa unustada, et töö jaoks valitud keelejuhid räägivad võru keelt Võrumaa noorte enamusega võrreldes väga heal tasemel. See jätab võimaluse tulevikus laiendada materjalivalikut enamatele keelejuhtidele, mis annaks laiapõhjalisema ülevaate Võrumaa noorte võru keele vokaalharmoonia kasutusest ning võru keele oskusest üldisemalt.

KASUTATUD KIRJANDUS

Allas, Tiia 2022. Miks ja kuidas õpetada kohta? Kultuurilise identiteedi kujundamine võru keele ja kirjanduse õpetamise kaudu Vana-Võrumaa üldhariduskoolides. Magistritöö. Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut, eesti keele osakond. Tartu.

Boersma, Paul, David Weenink 2024. Praat: doing phonetics by computer – Versioon 6.4.11. <http://www.praat.org/>.

Chung, Tosang 1999. *Varhaiskantasuomen distinktiivisten etuvokaalien asema vokaalisoinnun kannalta.* – Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 88. Helsinki.

Erelt jt = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2020. Eesti keele käsiraamat. – Eesti Keele Instituut, Tallinn.

Hakulinen, Lauri 1979. *Suomen kihelen rakenne ja kehity.* Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Keuruu.

Iva, Sulev 2000. Võru vokaalharmonia erandid. – Võru vokaalid I. Toim. Sulev Iva. Tartu: Tartu Ülikool, 85–91.

Iva, Sulev 2024. Helüoppus. Keeleoppus. <https://umakiil.eu/grammatika>. Vaadatud 12.03.2024.

Keem, Hella 1997. Võru keel. – Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Võru Instituut. Toim. Aldi Sepp, Mart Meri. Tallinn.

Kettunen, Lauri 1925. Eräitä erimielisyyksiä tietemme kysymyksissä. – Virittäjä 29.

Koreinik, Kadri 2015. Võro keel: ELDIA uuringu lühikokkuvõte. Tartu

Koreinik, Kadri, Sulev Iva 2023. Katse testida Võrumaa noorte võru keele oskust. – Saar, Eva; Norvik, Miina; Velsker, Eva (Toim.). Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XXI-XXII. Pühendusteos Karl Pajusalule 60. sünnipäevaks. (150–168). Tartu Ülikooli Kirjastus.

Vowel harmony in Võro language of the youth of Võru County.

Summary

The aim on this thesis was to find out to what extent the vowel harmony of the Võro language has been preserved in the Võro language of the youth of Võru County. Also, which type of vowel harmony, whether *ä*-, *ü*- or *õ*-harmony, is preserved better and which is preserved worse in the Võro language of the youth. The vowel harmony of the Võro language has been studied before (Rist 1997; Wiik 1988), but the earlier audio recordings, which this linguistic phenomenon has been studied on, mostly come from the middle of the 20th Century. Therefore, quite little research has been done on the language use of Võro language speakers, and especially young people, in the current bilingual society, where everyone's main language of communication is the Estonian language.

The basis of this analysis was words consisting vowel harmony from the speech of four people who participated in a retrospective face-to-face interview. Interviews took place in 2018 as part of a study organized by the Võro Institute. All selected speakers also studied the Võro language and culture in different Võru County schools, and according to Laivi Org (2019), their language skills are good, which makes it possible to linguistically analyze the material from their speech. There were a total of 463 words that consisted vowel harmony. 374 (83%) words contained regular use of Võro vowel harmony, and 89 (17%) words lacked the expected vowel harmony. I completely excluded *õ*-harmony from this study, as it is not widespread in the Võro language (Keem 1997: 6–7), and there were no *õ*-harmonic words in the material collected for this study.

ä-harmonic words appeared a total of 186 times, in 141 (76%) of these words the speakers used regular *ä*-harmony, and expected vowel harmony was absent in a total of 45 (24%) words. *ü*-harmonic words were the least used in the speech of those four Võro language speakers, i.e. only 49. Four (8%) mistakes were made against the regular use of *ü*-harmony, and regular vowel harmony occurred in 45 (92%) *ü*-harmonic words. Four selected speakers used most *õ*-harmony, in total of 228 times. Regular *õ*-harmony was used a total of 188 (82%) times, and the expected *õ*-harmony was missing from 40 (18%) of *õ*-harmonic words.

In general, *ä*-harmony is the most common in the Southern Estonian language area and in Estonian dialects (Wiik 1988). This is also reflected in the number of *ä*-harmonic words in the material collected for this research. At the same time, *õ*-harmony was the most preserved in the language speakers speech, but it is worth noting that the number of *õ*-harmonic words was increased by the verb *olõ* (to be) and different forms of the verb *kõnõlõma* (to speak). The abundant use of verbs is probably due to the speakers' use of language and the structure of the interview. The expected lack of vowel harmony in *ü*-harmonic words occurred the least in the speech of language speakers, but the same can be said about the number of words with regular use of *ü*-harmony. In addition, it should be noted that the two language speakers did not use any *ü*-harmonic words in their speech, which confirms the low prevalence of *ü*-harmony in the Southern Estonian language area and in the Võro language of the youth of Võru County.

Based on the obtained results, it can be concluded that all three types of vowel harmony of Võro language are preserved to a fairly equal extent in the speech of the young people. It cannot be said that the *ü*- and *õ*-harmony, which is common in a smaller area in Southern Estonia, is worse preserved in the Võro language than the *ä*-harmony.

The results of this research provide an overview of the vowel harmony of young people in Võru County growing up in a bilingual society. At the same time, we cannot forget that the speakers chosen for this study speak Võro language at a very good level compared to the majority of young people in Võru County. This leaves the possibility to expand the selection of materials to more speakers in the future, which would give a more comprehensive overview of the use of Võro language vowel harmony and Võro language skills amongst the youth of Võru County.

LISA 1. Naiskeelejuht – lindistuse pikkus 10,19 minutit

Küsimus: Kõnõlõ alostuses tuust, kost sa peri olõt.

Vastus: Ma olõ peri Põlvamaalt, seost aastast om ta sis Võro vald, Võromaa, sis ma olõ elänü Tammõ küläh katskõnd aastat, sis vahepeal olõ mujal ka ellä-elänü, a parhilla ma elä Tammõ küläh tagasi.

Küsimus: Kon elli su vanõmba?

Vastus: Vanõmba, esä om elänü säääl Tammõ küläh ja om peri ka sääält, a imä on Peipsi veerest, Mehikoorma küläst.

Küsimus: Kon elli su vanavanõmba?

Vastus: Vanavanõmba, vanaimä esä puult, vanaimä elli Vastseliinas-Vastseliina kandih Möldre küläh ja vanaesä elli sis Tammõ küläh, kos ma praegu elä. Emä puulsõ vanõmba, üts om peri Vinnemaalt ja tõnõ om lätist, vanaimä om lätist.

Küsimus: Midä sa mäletäd Peipsi kandi kotsile? Olõt sa säääl...

Vastus: Jaa, olõ-olõ, päris pallo olõ, olõ olnuq säääl. Mis ma iks mäletä. Imä elli sis suurõ järve veereh, Peipsi veereh ja sis ma iks mäletä taad sanna tego ja kala püüki ja kala tegemist.

Küsimus: Sa ütliid, et sa olõt mujal ka elänü, kus sa elänü olõt?

Vastus: Ma olõ Võroh elänü, Moostõh ja sis ma olõ ka Tarto kandih elänü, a Tarto kandih ma jah kõgõ vähämb, a Võroh olõ elänü kah.

Küsimus: Kas ja minkperäst om Võromaa tõistmuudu kui Tartomaa?

Vastus: Om õks, inemese ommava tõsõ, kuigi nad ommava väega lähestikku maakonnaq, a õks ommava erinevä ja muidugi taa om, et siin om vähämb tüükotussõid, raskõmb on meil jah siin, a ku om transport olemas sis ei olõ midägi häda.

Küsimus: Mäletäd sa määndsitki ummamuudu süüke, midä tetti näütüses Peipsi veereh?

Vastus: Õks, mi tiimi täämbä kah naid süüke ku me peipsiveeren käüme sis me iks võtame kala, põhiline omgi kala, kala ja leib, et kala omgi suitsukala, erinev suitsukala, mis tetäs salati, vormiq, kõik mis om. Sis muidugi ta vobla, midä tetti ja mi tiimi nüüd ja nagu siin kah teemi taad, aga kõik kala toomegi Peipsi veereh.

Küsimus: Määntsit süüke tan Võromaal tetäs teil?

Vastus: Iks Võromaa toorainest, tan küll esi me väega pallo ei tii, kuna kõik ommava egä päev tüül, sis olõ-õi aigo. A iks Võro ja Põlvamaa päritolu toorainest teemi erineva kõik liha ja kala ja kõik mis om.

Küsimus: Kas sa mõistad mullõ üteldä määndsitki Võromaa kombit?

Vastus: Mõista iks midägi, ku ma mõtlõ veidike. Võromaa kombit, ku ma võrdle, ta omma võibolla eesti kombõ või ma ei tiiki täpselt, et om näütüses rahvakalendritähtpäevi, midä me kotoh tähistami näites, et omgi lihavõtte, nad ommava küll üle maailma, aga võibolla omgi kuna ma olõ nii Setomaa piiri päält, siis kotoh tetäs päris pallo, mis om ka Setomaal tetäs, et Setomaa süüke, juuke, traditsiooniq. Kadripäiv ja mardipäiv, mis me tähistami nagu täambä ka ja sis erinevad toitude tegemiseq, kui omgi või noh ma ei teagi kui om mihklipäiv, sis läemegi naabri poole, veamegi taad lammast ümber säääl kivi, et iks hää aastaq tulõs, sis teemi nagu tetti.

Küsimus: Kõnõlõgi ligembale mõnõ tähtpäeva tähüstämisesest mulle viil.

Vastus: Ma mõtlõ midä ma kõnõlõ Üts omgi mardipäev, midä me tähistami päris suurelt, et sis saagi kokko suguvõsa latsõ juba saava inne kokku ja sis harotamegi erinevaid lugu-sid, laule, pillimängo ja sis teemegi niiviisi, et mitu autotäit lätt, latsõ ja suurõ kõik lääväki küläst küllä mitte ole liinan, vaid sis tetäs hinnast väega jubõdas. Mi nagu ei tii lihtsalt mõistatuisi, vaid omgi nii nagu vanasti tetti, erinevä mängo, harotuse, ja võibolla omgi näütüses ta hobõsõ, see mis lätt kaela hobusele, puidust. Tuu alt läbironimine erinevä kombõ ja mängo midä tetti vanasti. Mu ema oppas mulle naid, ma oppa uma, mul hindal latsi ei olõ a sõprade lastõlõ, sis näitame kuis käve.

Küsimus: Mõistad sa mullõ viil mõnõst mängust kõnõlda, mis om sääne kombõpärane.

Vastus: Ma mõtlõ, ka sis om erineva ringmängo ka midä mi tiimi, juure ommava väega ammust, et nad laulusõnad kõik ommava kindlasti päris pallo muutunu. Aga jah, neid om iks ja ringmängo jah.

Küsimus: A olõt sa näütüses savvusannan kävvü? Mis sullõ tuust miilde om jäänüq?

Vastus: Kavva piat kütämä ja kavva om lämmi.

Küsimus: Kas olõt käünüd Uma Pido?

Vastus: Ma olõ käünü laulman, tantsman ja kulleman kah. Laulupido oll tan mõttõn nagu lihtne, et olõ-õi nii pikki pruuvõ, kõigil om nagu kõik teedä, et too om nagu häste korraldatu. Tantsmisega ka ta oll nagu veits, võtt kavvem aigo, et kõik lätt, kõik piät minema nii nagu lätt ja sis lätt häste. A ku ma kulleman käve, sis olõ-õi tuud emotsiooni ku võrreldes tuuga sis ku esi olõt laval. Illos om iks kullelda, aga laval om ka hää ollaq.

Küsimus: Mis sullõ eriti miildü säääl pidol?

Vastus: Taa, et laulu ja kõik ommavagi nagu pärandkultuur, et ta lätt edäsi nuurtõlõ, ku ma kaegi ku palju nuuri om ja nad tunnevad esi ka huvi, et minna ja tahavadki tetä kõike ja sis kõnõldas kotos ka tast rohkemb nago keelest ja kõigest.

Küsimus: Sa kõnõlid, et sul imäpuulsõ vanavanõmba omma Venemaalt ja Lätist, olõt sa säääl käünü?

Vastus: Ei. Taa pärast, et imä tiid kost ta esä om perit Venemaalt-või-Vinnemaalt täpsem-
balt, a eski ta ei tiia kost, vanaesä kohta ta eski tiid nago taad küllä, a vanaema kohta ei
tiiä midägi kust om või mis om.

Küsimus: Olõt sa käünüd Uma Mekil?

Vastus: Jaa. Sa mõtled laata vai kohvikunädalat?

Küsimus: Laata.

Vastus: Laada pääl olõ üts kõrd käünü, ammu juba, mitu aastat tagasi.

Küsimus: A kohvikunädalal?

Vastus: Ma olõ esi tood veenüq edesi.

Küsimus: Kuis sullõ tuu miildüs?

Vastus: Häste miildüs. Ta reklaam ja kõik om nii kõva, et rahvas om väega hästi infor-
meeritu. Sügüsel me olime edimest kõrda Piusan ja kõik tiitse, et kos om, helistati väega
pallo ja kirjutati väega pallo, et inimeste huvi om suur ku om kotos, kus pakutas kohalikku
toitu, hääd teenindust, et tahavad tulla tagasi.

Küsimus: Kas sa tahtnu lõpõtuses viil midägi ütelda?

Vastus: Eläge häste.

LISA 2. Naiskeelejuht – lindistuse pikkus 9,56 minutit

Küsimus: Kõnõlõ alostuses tuust, kust sa peri olõt?

Vastus: Ma olõ peri Petserist ja parhilla elä Tartoh a vanõmba elasõ Oravil.

Küsimus: Kon elli su vanavanõmba?

Vastus: Elasi Petseris, Petseri taga.

Küsimus: Kon sa esi ellit, kui sa väike ollit?

Vastus: Põhilise ao ma elli Oravil, säält edesi sis Kahva, mis om sis Oravilt umbkaudu seitse kilomeetrit.

Küsimus: Midä sa Oravi kotsile mäletad?

Vastus: Põhikooli ja veidakene ka lasteaeda.

Küsimus: Saad sa tast lähembale kõnõlda?

Vastus: Ma mäletä, et meil oll üpriski veida latsi klassis. Meid oll õnne ütessä. Kui me lõpeti, sis meid oll katstõist. Vahepeal tull juurde meid. Tuud ka mäleta, et meil oll roh-kemba poisse, kui tüdrukuisi.

Küsimus: Kas ja minkpoolest om Võromaa tõistmuudu kui Tartomaa?

Vastus: Ma ei tiiäki, Võibolla looduse poolest, võibolla tuu poolest ka kui säääl kuuled võro kiilt, sis ta nagu omgi tavapärane, a kui Tartoh kuuled, sis om natuke imelik, et siihn ka võid kuulda.

Küsimus: Mõistat sa mullõ kõnõlda midä sa Petseri Kotsile mäletad?

Vastus: Ma olõ seal sündünü ja sis ma elli seal paar aastakka, seega ma olli väikene, et ma hästi mäleta-ei. Ma olõ vanaema puul olõ käünü.

Küsimus: Mis sa säääl vanaimä puul tavaliselt tiit?

Vastus: Mi venna ja õega ja tädi latsiga mängsemi mänge.

Küsimus: Kon sa tahassi ellä?

Vastus: Lõuna-Eestis.

Küsimus: Määndse olliva nuu ummamuudi süügi, midä Oravil tetti?

Vastus: Meil vist ei olõki naid umamoodi süüke. Kotoh kah muud vist väega midagi erilist ei tetäs.

Küsimus: Kas sul om meelen määndsitki Võromaa kombit?

Vastus: Ma arva, et mul on segamini Setoga, Seto kombitega kõik, sest ma ütessä aastat opse Orvail ja seal oll võro kiilt ja võro kultuuri rohkemba ja pärast ma opse gümnaasiumih Värskah ja olõ peri ka Setoh. Ma olõ Seto sis ma arva et nad omma kõik omavahel nii segamini, et ma-i saaki aru kumb om Võro kumb om Seto.

Küsimus: A sa võit mõnõst, mis sullõ miilde tulõ lähembäle kõnõlda.

Vastus: Ma tiia, et Setodel on iks talsipühi, ma ei tiia, kas Võrol tuud on.

Küsimus: Mis tuu tähendäs?

Vastus: Jõulud.

Küsimus: Kas sa olõt kunagi näitüses savvusannan käinü?

Vastus: Mi kävemi, meil om ta laagri om säääl Küllätüvä küläh, Rikka Juhani pillilaagri. Sis säääl mi õga laagri viimädsel õhtul mi saami suitsusanna.

Küsimus: Kõnõlõ tuust pillilaagrist lähemale?

Vastus: Säääl saad oppi karmoškät, kannelt, nüüd vist ka jo kitarri ja viiulit. Ja sis sa käütki, terve päiv käüt erinevaq tunnõq, erineva oppaja omma seal. Igaüts oppas erinevalt. Ma opse ess karmoškät, ma käve säääl kuus aastakka. Iga suvi oll too. Säääl om lätsi om õgah vanose. Nüüd kia vällä kasunu on, nuu omma tavaliselt vabatahtliku säääl järgmisel suvel.

Küsimus: Sa olõt nagu ess ka sis vabatahtlik olnuq?

Vastus: Olõ-õi. Ma olli vist säidsetäist, ku ma viimast korda käve, pääle tuud ma enam olõ-õi lännü sinna. Ma lätsi järgmine suvi tüüle ja sis mul olõ-õi inämb sinna aigo minna.

Küsimus: Kas sa olõt Uma Pidol ka käinü?

Vastus: Olõ. Laulse. Seo pido, seo laulite hulk ja kõik laulsõ sis võro keeleh laule. Seo oll nii ammu aigo tagasi, ma mäleta-ei.

Küsimus: Midä sa arvad võro keele oppamisest koolin?

Vastus: Ma arva, et see om hea mõtõ. Om hea kui sul om viimänegi kiil, midä sa mõistad. Näitüses kiil, midä su sõbrad mõist-õi.

Küsimus: Kõnõlõt sa võro keelen vahel sõpruga kah?

Vastus: Seto keeleh pigem. Võro kiil om säääne, nad ommava sarnasõ, aga ma pigem kõnõlõ seto keelt. Kotoh ka imä või esä või vanaemaga ma kõnõlõ seto keeleh vahepeal.

Küsimus: Kuis sullõ koolin võro kiilt opati?

Vastus: Meil oll üts kõrd nädalih oll üts tund võro keeleh. Säääl me sis loemi jutte või kõnõlemi. Me vist tei määndsitki näidendit kah võro keeleh. Meil oll ainult üts tund seitsmendah klassih ja rohkemb olõ-es. Nüüd ma tiia, et Oravil on rohkemba neid tunnõ.

Küsimus: Mis sa arvad, midä võinu võro keele õppamise man tõisildõ tetä?

Vastus: Mu arust om õga keele puhul ta, et sa pead iks kõnelema taad kiilt. Olesi hea, et oles saanu umavahel rohkemba kõnõlda ja õnne võro keeleh, et üldse eesti keelt näütüses kasuta-es.

Küsimus: Määndsit võro kiilt kõnõlvaid inemesi sa tiät?

Vastus: Kuulsit sis. Aapo Ilves, Jan Rahman, Contra, Nele Reimann. Ma arva, et ma tiia neid viil, a praegu ei tule miilde.

Küsimus: Minkpuulest umma noo inemese üttemuudu vai isemoodi?

Vastus: Mu arust nimä kõnõlõva kõik aig võro keeleh. Ma olõ-õi kuulnu, et nä eesti keelt kõnõlõsõ.

LISA 3. Meeskeelejuht – lindistuse pikkus 7,02 minutit

Küsimus: Kõnõlõ alostuses tuust, kust sa peri olõt?

Vastus: Holsta külast olõ peri.

Küsimus: Kon elli su vanõmba?

Vastus: Ima elas siin Meremäel ja esa elas Antslah.

Küsimus: Ja vanavanõmba?

Vastus: Imapuulse vanempa elasi Meremäel ja isapuulse vanempa elasi Antsla.

Küsimus: Midä sa mäletäd Meremäe kotsile?

Vastus: Luumi oll pallo.

Küsimus: Mis luumi teil oll?

Vastus: Hobene, tsiga, mõne lehmaq, kanaq, lamba, kass ja pini. Tavaline sääne.

Küsimus: Kas sa ess ellid maamajan?

Vastus: Iks.

Küsimus: Kas sa olõt mujal ka elänü?

Vastus: Ei olõq.

Küsimus: A kon sa tahassi ellä?

Vastus: Maal iks.

Küsimus: Mis sa Antsla kandi elämisest mäletäd?

Vastus: Mõlõmba vanõmba kõnelsi ikka võro keeleh.

Küsimus: Kas sa mõistad mullõ ütelda määndsitki umamuudu süüke midä ti teiti koton?

Vastus: Jahukaste, sis no iks tavaline süük liha, kartul, kardokas.

Küsimus: Oll teil määndseidki kotosseid ka kodokandin kon ti koon perega käviti?

Vastus: Ma ei mäleta inämb.

Küsimus: Kas sul om meelen määndsitki Võromaa kombit?

Vastus: Ei olõq. Võibolla rahvatants on määnegi sääne.

Küsimus: Aga sa näütüses savvusannan olõt käünü?

Vastus: Iks olõ. Nädalavahetusel sai käüdüd küll.

Küsimus: Mis sullõ taast miilde om jäänüq?

Vastus: Vahepeal kui joppas, sis tulid mustemana tagasi kui sisse lätsit.

Küsimus: Kas sa olõt käünüd Uma pidol?

Vastus: Iks olõq.

Küsimus: Kävet kulleman vai laulet vai tantsit ess?

Vastus: Kulleman.

Küsimus: Ja kuis sullõ miildü?

Vastus: Ummamuudu pidu.

Küsimus: Oll sääl midägi säänest ka, mis sullõ es miildü?

Vastus: Ei tiia toda, lihtsalt käve sääl.

Küsimus: Kas mõistad mulle nimetada määndsitki võrokeelitseid laule?

Vastus: Ei mõistaq.

Küsimus: Kas olõt kuulnud Ummamuudu „Kõnõtraati“?

Vastus: Kõnõtraati, ei tulõ meelde küll.

Küsimus: A Winny Puhhi „Ruuben ja Nele“?

Vastus: Iks olõ. Ummamuudu laul, kipe. Hää tämber om tal lauljal.

Küsimus: A kas sa olõt kuulnud Neiokõisi „Tiid“?

Vastus: Olõ küllh. Mullõ ta es eriti ei miildü.

Küsimus: Mis sa arvad üldse võro keele oppamisest koolin?

Vastus: Om iks hää. Võromaal ikka võiks võru kiilt ka kõnelda.

Küsimus: Kuis sullõ koolin võro keelt opati?

Vastus: Ma väega ei mäletagi, ma käve seal nii vähe. Mul vanavanempe kõnelsei kõik, et tuust ajast jäi iks külge midägi, siiaani.

Küsimus: Sullõ võro keele tunneist olõ-õi midägi erilist miilde jäänüq?

Vastus: Väga küll midägi ei olõ.

Küsimus: Mis sa arvad, midä võinu võro keele oppamise juures teisiti tetä?

Vastus: Võibolla kirotamist rohkemb. Kõnõlda ja lugeda ma mõista enamvähem, a kiro-tada küll ei mõista inämb.

Küsimus: Määndseid võro kiilt kõnõlõvaid inemesi sa tiiät?

Vastus: Neid enam väega palju ei olõ. Nuure enam ei kõnõlõ. Mõni iks kõnõlõs.

Küsimus: Kellega sa ess võro kiilt kõnõlõd?

Vastus: Vahepeal vanaemaga, a ta saa ka kirakeelest aru rohkemb, et ei olõ vaja.

Küsimus: Mõistat sa mulle üteldä, minkpoolest võro kiilt kõnõlõvad inemesed om üttemuudu või tõistmuudu?

Vastus: Ma ei kujuta ette. Rahulikuq. Ei mõista rohkemb öelda, ei ole tähele pannud.

Küsimus: Kas sa tahtnu lõpõtuses viil midägi ütelda?

Vastus: Tallinna inemestega om hää kõnelda, nood ei saa aru. Umavahel kats võrokat on, sis kolmas tallinna inimene on sis tuu ei saa aru. Ma oppasi ka iks ku ma saa ja käve, Tallinna inimene oll sis ikka väänäs ja käänäs uma kiilt.

Küsimus: Kui sa oppasit, kas tal nakas vällä ka tulõma?

Vastus: Mõnõ sõnaq iks tull vällä, a tallinna inemese väega ei mõista. Üts Võromaa miis oll viil, sis mi kõnõli ja talle hakkas miildüma.

LISA 4. Naiskeelejuht – lindistuse pikkus 24,30 minutit

Küsimus: Kõnõlõ alostuses tuust, kust sa peri olõt?

Vastus: Ma olõ peri Haanimaalt, võro kandist ja võrokeelsest perest. Ma opse Haani põhikoolin. Haanin oll ütsäklassiline kuul. Koolih olli väega väikuq klassiq.

Küsimus: Kon elli su vanõmba?

Vastus: Vanõmba elli Haanist tsipa kavvõmbal. Nii umbes neli kilomeetrit. Tan oll mõnus koolin kävvü. Jala vai bussiga.

Küsimus: Kon elli su vanavanõmba?

Vastus: Vanavanõmba, üte vanavanõmba elliva Haanih. Tõsõ vanavanõmba elliva Tartomaal. Kus mi külästimiq neid. Nii kuis mi saimi, aastas paar kõrda.

Küsimus: Midä sa mäletäd Tartomaa kotsile?

Vastus: No Tarton elimi umah majah, vanaesä elli ka Tartomaal umah majah vanaimäga. Neil olli umah kodoeläjä, nä pidäsi tsiku ja kannu ja lehmi es ole. Hanisi eski kah. Vanaesä oll mul häste meistritaoline, talle väega miildü kõik aig ehitada kõkkõ ja kõik tehkse uma käega, aknaraamõq, ussi ja treppe ja nii edesi. Aga nüüd om kõik soiku jäänüq.

Küsimus: Kas teil Haanimaal oll kodoeläjit?

Vastus: Oll ku ma väikümb olli, sis oligi lehmäq ja lambaq ja kanaq. Ja kui ma päris väiku olin sis oli eski jäneseq. Mulle umbe miildü lambiga mängiq. Ma ai kõik aig lambit taka ja mängse et ma olõ ka lammas. Ja ma mäletä eski tuud aigu ku ma väiksena pidin esi minema lehmakarja ja loodipuu pääle pidi lehmile teedäq andma kuna om söögiaig.

Küsimus: Kas sa olõt kongi mujal ka elänü?

Vastus: Jah, praegu elä hoopis Rõugõh, et ei elä inämb Haanimaal.

Küsimus: Mõistat sa võrrõlda Rõugõ ja Haanja kanti?

Vastus: Nu Haanih omma säändse ommaki haani inemeseq, kõik vanempa inemese kes eläsõ haanih või säääl asulah, kõik kõnõlõsõ kõik võro või haani kiilt. Aga Rõugõh om noid väega vähe, et Rõugõh om enamvähem kõik sääne eesti kiil ja kõik ajasõ hinda asja, nad tiidva ütstõist a sellist nagu suhtlust ei olõ. Ma olõ haani nuuriga ka kõnõlnu sis kõik Haanih tiidva kus kiäki elä ja kuis tal lätt ja midä ta tege, et nigu suhtlemine om kõik erinevä.

Küsimus: Kon sa tahassi ellä?

Vastus: Ma ei tiiäki. Ma arva, et eks ma tulevikuh kae kas ma reisi kunagi äkki välismaale, äkki ma elä säääl, äkki ma tulõ tagasi. A ma arva, et mulle miildüs ka sääne väikumb kotos kon elada, kus omma ka oma inemese ja sääne üttehoidmine.

Küsimus: Mõistat sa nimetada määndsitki ummamuudu süüke, midä ti koton teiti?

Vastus: Tuu ummamuudu, kõike, mida mi poodist saame, et ma ei tiia mis tu ummamuudu om. Aga ma arva, et mis nagu täambädse päeva koton inämb ei tetä on võibolla süldiq ja sõiraq ja uma kohopiim ja hapukapsas ja egäsugudsõ supiq, värgiq, ei tuleki nii miilde praegu.

Küsimus: Oll teil sääl kodokandin määndsitki kotosseid ka, kon ti koon perega käiti?

Vastus: Meile miildü perega väega matkata üten ja Haanih om väega illos loodus ja meil om uma maa peal pallo ruumi ja mi kävemi lihtsalt uman mõtsan, kas lihtsalt ringi uita-man perega, siini korjaman või marju või pohli või sis kävemi lihtsalt mõtsah. Ja kaemah lihtsalt loodust ja opmah puid ja säändse looduse välläkäigu.

Küsimus: Kas sul om meelen määndsitki Võromaa kombit?

Vastus: Ei tiia küll nüüd määndse nä võromaa kombõq ummaq. Kõik nagu säändse ütise kombe omma nagu samaq. Määndseid kombit teil umbes siin om peetu?

Küsimus: Säändseid Võromaa kombit, mis om nigu Võromaale ütsinda umane.

Vastus: Haanil üldse om umane mingi haani elämine, mis inemese häste avitase ütstõist ja haanin on ka väega tähtsa, et võro kiil ka tegelikult, et kui sa olõt haanist sis austatas toda, et sa mõistat võro kiilt kõnõlda. Kui ma koolih ka opse võro keelt, sis olti nigu väega õnnelikud talle üle ka, et nad mõistse võro kiilt kõnõlda vahetunnih ka kes sai määndsegi vahtse võrokeelse sõna selges. Ma-õi mõistagi säändseid erilidsembid võromaa säändseid kombit tuua.

Küsimus: Kas olõt näütüses savvusannan käünü?

Vastus: Olõ küll. Ma tiia et haanjah piirkonnah tegelt kiaki om eesti võtnu, ma ei tiia nüüd nimesi aga om tettü sääne grupp kes käve savvusannah, et kellel om kotos savvusann sis andas teedä ja kõik käve ütstõsõ savvusannah. Mu jaos ta ei olõ nii eriline, mul om nagu sääne tunne nigu igalpool käve savvusannah vai tetäs suitsuliha.

Küsimus: Mis sullõ tuust savvusannan käümisest miilde om jäänüq?

Vastus: Kui minda sis tavaliselt sis kui om segasann sis võtas kõik latsõq üteh ja aetas sääl juttu ja tundas hinnast vabalt ja viheldas ütstõist ja kõnõldas, et kuis on lännü ja midä nä tegevä. Tu oll sääne kotos kus inemeseq, kui on määnegi üritus sis võivaq ka tulla isegi võõramba inimese kokko ja sis on eraldi sannaq. Mulle on miildnünü savvusanna kotsile tuu kõgõ rohkemb, et ku sa saad pärast minna külmä vette. A ma ei ole kunagi taad kuumust eriti kannatanud, et ma olõ ikkagi kuskil häste all olnu.

Küsimus: Kas sa olõt käünü Uma Pido?

Vastus: Olõn. Ma olõ olnu laulja. Mudilaskoorist alatõ. Tu om sääne asi, et viimadsena ma tiia et eelmine vai üleelmine pido tull eski Tallinnast ja õgalt puult mujalt ku sa tahtse

umast peost osa sis tuu levisi et tuu om nii äge üritus, kus esitadas võro lugusid ja laule ja kõiki, nagu seonduvaid vaheklippe võromaa kultuuriga, et inemiisile miilde tuleta.

Küsimus: Kuis sullõ sääl miildü?

Vastus: Kõik osaliseq tuleva kohale nad võtvagi toda üritust nagu hästi tõsitselt, et tuu omgi nagu uma võromaa värk ja sääl om nagu ütise huviga kõik no inemeseq. Seal puudus säändse inemese, kes viskas nalja talle kultuuri üle või kel ei miildü, säändseid inemesi om ka. Tuu näütäs et kui pallo om võro keele ja võro kultuuri huvilisi.

Küsimus: Oll sääl peol määnestki säänest ka mis sulle es miildü?

Vastus: Ei olõq. Mulle om alati väega miildünü ütine lava peal saismine ja pruuvõq käümine ja vahtsete tutvide löüdmine. Võibolla algselt kui ma väikumb oll sis mulle ei miildü üldse pruuvõq kävvü, ei kannata üldse taad saismist ja mitu kõrda talle luu kordamist, sest mul om jo selge, midä ma tast kordan. A nüüd om iks hää vanõmbana ka üteh võtta tast üritusest, et selge om ku mitu kõrda tiid läbi.

Küsimus: Mõistat sa mullõ nimetada määndsitki võörkeelseid laule?

Vastus: Ta om ta, et kas mul om päälkirju ka miilde jäänüq. Võromaa kõgõ ilosam sa. Sis koorilaul om häste, mis on puupääl, mis väega miildü kõigile, taad laule om nii pallo. Kas üldiselt võromaa laule või sis tuu mis om omane võromaale?

Küsimus: Üldiselt.

Vastus: Üldiselt. Mina lätsi siidile, mulle väega miildü. Sääne unelaul nagu kiigu liigu laivakõnõ. Jaa luumiselauluq. Ma olõ häste pallo laule kokko võtnu, kunagi laulami latsiga, laulami latsiga, kus võrokeelse latsõ kutsuti kokku määndsitki võrokiilseid laule laulma ja sis lindistati nä üles sis ma olõ naid ikka päris pallo kullelnu. Ma olõ sattunu säändse ringkonda, ma olli hinda vanõmbitega kus oll maausk. Ma arva et tuu oma ka võromaal rohkemb levinü. Meil pööripäivil tetti suurt tuld ja sis rahvas tull kokko, võrokeelse inemese ja laulsõ võrokeelse regilaulu ja tekse maa seeh lambaliha ja sis lasti talvisel pööripäival kelguga alla ja kõigil oll häste põnnõv ja visati puust, nä ommaki nad traditsiooniq, mul ei tulõ kõrraga miilde. Ja hainast pärgi tegemine, kunagi tetti häste pallo. Nüüd viimasel ajal ma ei olõ nagu osa võtnu sest no inemese omma nagu ärr lännü. Nad inemese kes siäl kävevä om nagu väega vähe.

Küsimus: Olõt sa kullelnu Pulga Jaani tsiapaha laulu?

Vastus: Ma võibolla olõ aga ei tulõ hetkel ette.

Küsimus: A Neiokõisi „Tiid“?

Vastus: To oll väega äge. Ku nüüd takastperrä ka sis tuu lugu nigu „Tii“ om häste populaarnõ, ta om erinevätel popurriidel olnuq, umapeol seeh ja nagu ütitsitel kuskilgi pidodel kus lauldas laule, mingi popkooi pidol ka, et pandas õgalepoole sisse ja sis kõik kooi piävät ära laulma, kes osalise om, nagu tallinna kooi, häste äge. Ma arva, et sis ku ta sai

eurovisioonile, sis ma ei mõistagi talle üle nagu rõõmu tunda et oi kui äge aga takastperrä om küll uhke tunne ja ja umbe äge, et võro hinda laul om ka eurovisioonil.

Küsimus: Midä sa arvad võro keele oppamisest koolin?

Vastus: Ma arva et tuu võro paikkunnan om tähtsa, sellepärast et väega pallo kes nagu omma võromaal eläse või kes om elänü ei olõ isegi võro keelega kokko putnu, nä ei tiiäki mis tegelikult võromaal tähtsämbä traditsiooni viil omgi. Koolih ka opatas sis om määnegi tava olemah tuleviku või sul vaja olla ja sis om taa kogemus olemah ja sis sa tiat et see om asi millega sa eristud teistest näitüses.

Küsimus: Kuis sullõ koolin võro kiilt opati?

Vastus: Meil andse eesti keele oppaja võrokeele tundi Leidi Kersti. Meil oll säändse eräldi töövihku kus olli harotuse seeh kus mi pidimi värvmä ja õigõid tähti pandma lausehe. Ja sis me kaimi ka väega pallo jäno jussi multikit. Ku ma olli väikene sis ma esi lindisti viil naid video pääle, mis Triinu ja Laivi käve lindistaman. Laivi kaudu saimi, Laivi om sõtse meile. Ma olli Johanna ja veli oll mul Juss ja niimoodi edesi ja nüüd kui kaimi naid multikit sis pärast olliva nä, no et kes midä tekse, kui mu nimi oll seeh sis kõigil om kõrraga oll nii äge neid kaia ka. Aga nüüd multikit kaet sis tuu kiil muutusõ säändseks tavapärateses. Ei olõ sääne grammatiline, et midä opitas, vaid nagu multikas ta omgi lihtsalt sääne kiil, midä sa ei analüüsiq vaid midä sa lihtsalt kõnõlõsõtki.

Küsimus: Om sul midägi erilist miilde jäänüq võro keele tunneist?

Vastus: Mi olemegi, erilist ma ei tiia, mi lihtsalt istsemi nigu tunnih ja oppaja andis ülesandid ja mi kontrollsemi naid ja pinginaabriga tüüvihkeid et kuis nüüd pidänü õigõ olema. Vahepeal oppajaga tull ka määnegi küsumüs et mis tuu õigõ variant om, et mille üteldäs sis koerad ja mille võro keeleh om pini. Mille kõik niimoodu om, et tegelikult oll küll huvi et kõik aig küsüti mille nii ja kas nii ei olõq.

Küsimus: Mis sa arvad, midä võinu võro keele oppamise man tõistmoodu tetä?

Vastus: Ma ei tiiäki, kas praegu oppataski võro kiilt, kas haanin opatas, ma ei olõ isegi kursis tuuga. Tuu omgi vast võro keele puhul hästi sääne hää ku saad kiilt esi praktiseeri, ku sa piäd kõnõlõma või tõlkmä midägi. Ma mõista midägi tõistmoodi ka tetä. Täpselt ei tiia, et mis ta nüüd oll.

Küsimus: Määndsit võro kiilt kõnõlõvaid inimesi sa tiiat?

Vastus: Naid om päris pallo, kuna mul esiq juurõq kõik kõnõlõsõ võro kiilt, sis suguvõsah ongi inämbvähämb kõik võro keeleh. Siit Jan Rahman, sis Contra, Aapo Ilves, sis Tagamõtsah casting kes kõnõlõsõ säääl. Terve Haanja on ka kõik inimesi täüs. Ma käi võro gümnaasiumi, eski säääl koolih om küll häste vähe naid inimesi, tiia sääält 300 õpilasest kolme, kellega ma olõ suhelnud nii, aga vähämbält om. Ma ei oskagi nagu erilidsi inimesi vällä tuua. Ma tiia, et Anu Taul ja Tarmo Noormaa ka kõnõlõ, kes kõik omma Haani kandist.

Küsimus: Minkpuulest nood inemese kes võro kiilt kõnõlõs umma tõistmuudu või üttemuudu?

Vastus: Erilise, et tegevä hinda asja, nad omma nagu, ei olõ määndski säänest asja et piät tõlkma vai nad ommaki sääändse võro inemese, keda ma tiia. Tavaliselt ku ma ole nännü ka, et tulõ poodih tulõ võro inemene sis ta kõnõlõski ainult võro kiilt, ei naka üte inemese pärast tuud eesti kiilt kõnõlõma, Ma mäletä, et ma käve oma esäga viljandi folgil, saime nagu tutvuste kaudu jälkiq prii pileti ja ku me lätsime süüki tellmä, sis mu esä ei olõ mitte kunagi olnuq nigu eesti kiilt kõnõlõnud niimoodu ja sis ta niimoodu et tima üteli võro keeleh tolele müüjale ja sis ku ta arvo es saa sis ma pidi ümbre tõlkma. Niimoodu käve süügi tellmine ja asjo ajamine aga väega pallo mõistva. A noorõmba es mõista, et see om se võro. Nood kes omma põlidse võroka nuuq saisva ka tole iist ja ei kõnõlõ nii lihtsalt eesti kiilt.

Küsimus: Kas sa tahtnu lõpõtuses viil midägi üteldä?

Vastus: Tänan siin sis äkki, et võro kiil om häste äge ja and vahtseid võimalusi manu ku tetäs midägi määndsitki näidendeid või kutsutas kohegi ja sis sa kirotat manu kohegi kus sa piäd hinnast kirjeldama või ütled et sa mõistat võro kiilt sis ta and kõrraga tegelikult sulle pallo rohkemb eelitseid ja tegelikult tu om äge, võro kiil and nago võimalusi mano.

LISA 5. Korrapärase vokaalharmonia

Tabel 1. *ü*-harmoniast sisalduvad sõnad.

2. silp		3. silp		4. silp	
sõna	arv	sõna	arv	sõna	arv
egä	2	eläjä	1	erinevä	4
elä	6	käevä	1	erinevätel	1
eläge	1	mäletä	5	Küllätüvä	1
eläjä	1	tähtsämbä	1		
elämine	1	tegevä	2		
elänü	7	üteldäs	1		
eläse	1	ütessä	2		
eräldi	2				
esä	9				
esäga	1				
imä	9				
imäga	1				
inämb	6				
käänäs	1				
küläh	6				
küläst	2				
külästimiq	1				
küllä	2				
Küllätüvä	1				
külmä	1				
kütmä	1				
lääväki	1				
lehmäq	1				
midä	16				
midägi	5				
nimä	1				
perrä	2				
piävät	1				
pidänü	1				
pidäsi	1				
täämbä	2				
täämbädse	1				
tähtsämbä	1				
teedä	2				
teedäq	1				
tetä	3				

tetäs	7				
ütsä	2				
väänäs	1				
vähämb	3				
vähämbält	1				
vällä	4				
värvmä	1				
viimädsel	1				
viimänegi	1				
Kokku	122		13		6

Tabel 2. *ü*-harmoniat sisaldavad sõnad.

2. silp		3. silp	
sõna	arv	sõna	arv
jäänüq	2	elänü	7
käänü	3	Küllätüvä	1
kävvi	2	küsümüs	1
küsümüs	1	levinü	1
küsüti	1	miildünü	1
lännü	3	pidänü	1
miildü	8	sündünü	1
miildüma	1		
miildünü	1		
miildüs	1		
miildüs	1		
nännü	1		
näütüses	3		
sügüsel	1		
sündünü	1		
tettü	1		
veenüq	1		
Kokku	32		13

Tabel 3. *õ*-harmoniat sisaldavad sõnad.

2. silp		3. silp		4. silp	
sõna	arv	sõna	arv	sõna	arv
hobõsõ	1	hobõsõ	1	kõnõlõsõ	4
jubõdas	1	ajasõ	1	kõnõlõsõtki	1
juurõq	1	kõnõlõ	5	laivakõnõ	1

kavvõmbal	1	kõnõlõma	2	populaarnõ	1
kõgõ	3	kõnõlõnud	1		
kõkkõ	1	kõnõlõs	1		
kombõ	2	kõnõlõski	1		
kombõq	1	kõnõlõsõ	4		
kõnõlda	4	kõnõlõsõtki	1		
kõnõldas	2	kõnõlõva	1		
kõnõli	1	kotussõid	1		
kõnõlnu	1	laivakõnõ	1		
kõnõlõ	5	muutusõ	1		
kõnõlõma	2	nuurtõlõ	1		
kõnõlõs	1	sarnasõ	1		
kõnõlõski	1	sugudsõ	1		
kõnõlõsõ	4				
kõnõlõsõtki	1				
kõnõlõva	1				
latsõ	3				
latsõq	1				
laulsõ	2				
mõlõmba	1				
mõnõ	1				
Moostõh	1				
mõtlõ	3				
mõtõ	1				
mõttõn	1				
mullõ	1				
noorõmba	1				
nuurtõlõ	1				
õigõ	2				
õigõid	1				
olõ	57				
olõki	1				
olõn	1				
olõq	5				
olõt	2				
põnnõv	1				
pruuvõ	1				
pruuvõq	2				
puulsõ	1				
raamõq	1				
Rõugõh	3				
suurõ	2				
Tammõ	4				

tõnõ	1				
tõsõ	3				
tulõ	6				
tulõs	1				
vanõmba	9				
vanõmbana	1				
vanõmbitega	1				
Kokku	157		24		7

LISA 6. Puudev vokaalharmonia

Tabel 1. Puuduva *ä*-harmoniiaga sõnad.

2. silp		3. silp		4. silp	
sõna	arv	sõna	arv	sõna	arv
elas	2	elasõ	1	erineva	3
elasi	3	mäleta	4	erinevad	1
ema	1	mäletagi	1	erinevaid	1
emaga	2	seitsmendah	1	erinevalt	1
enam	1	tähistami	3	erinevaq	1
esa	1	täpsembalt	1	viimadsena	1
häda	1				
ima	2				
isa	1				
järgmine	1				
järgmisel	1				
külast	1				
lehma	1				
lehmaq	1				
nädala	1				
nädalat	1				
näitame	1				
tähtsa	2				
viimadsena	1				
viimasel	1				
Kokku	26		11		8

Tabel 2. Puuduva *ü*-harmoniiaga sõnad.

2. silp		5. silp	
sõna	arv	sõna	arv
tähistami	3	informeeritu	1
Kokku	3		1

Tabel 3. Puuduva *õ*-harmoniiaga sõnad.

2. silp		3. silp		4. silp	
sõna	arv	sõna	arv	sõna	arv
kipe	1	hobene	1	hobusele	1

kõigest	1	hobusele	1	ronimine	1
kombe	1	kõnõlemi	1		
kõnelda	2	looduse	2		
kõnelema	1	tõsitselt	1		
kõnelsi	2				
mõistse	1				
mõtled	1				
poole	1				
puulse	2				
rohkemb	7				
rohkemba	4				
suurelt	1				
tunne	2				
vanempa	3				
võrdle	1				
võrreldes	1				
Kokku	32		6		2

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Laura Rebane,

1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Vokaalharmoonia Võrumaa noorte võru keeles“, mille juhendaja on Sulev Iva, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Laura Rebane

27.01.2024